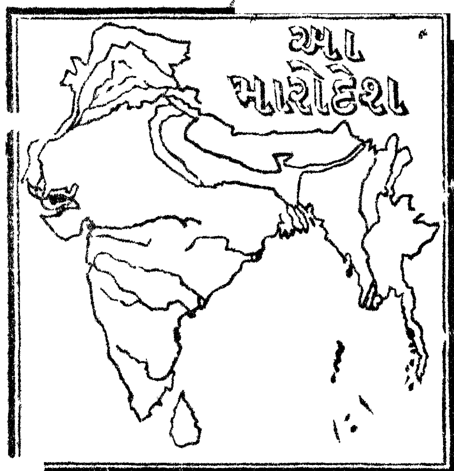
રાષ્ટ્રીય

બીજી ચોપડી.

ारे जहांसे अच्छा, हिंदोस्तां हमारा.

મંગળદાસ હરકીશનદાસ-સુરત.

શાળાનું નામ ____________________

ગામનું નામ ____________________

વિદ્યાર્થીનું નામ ____________________

વર્ગ ____________________

પુસ્તક લીધાની તારીખ ____________________

રાષ્ટ્રીય

બીજી ચોપડી.

લેખક,

મોહનનાથ કેદારનાથ દીક્ષિત.

એલ. એમ. એન્ડ એસ.

પ્રકાશક,

મંગળદાસ હરકીશનદાસ

બુકસેલર—સુરત.

૧૯૨૩.

કિંમત ૦—૪—૦

છાપનાર,
કંચનલાલ ચુનીલાલ ગાંધી
ધી "ઇંડીઆ" પ્રી. પ્રેસ, ભાગાતળાવ રોડ-સુરત.

પ્રસ્તાવના.

બુદ્ધિ, ભાવના, અને ઇચ્છા અથવા સંકલ્પ, આ ત્રણ માનસિક શક્તિનો પૂર્ણ વિકાસ કરનારૂં, જે શિક્ષણ તેજ ખરૂં શિક્ષણ હોઈ શકે. રાષ્ટ્રહિતના પાયાપર ચણાયલું જે શિક્ષણ તેજ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ. હાલ દેશમાં સરકારી ધોરણે જે શિક્ષણ અપાય છે, તે રાષ્ટ્રીય તો નથીજ: તેમજ તે શાસ્ત્ર શુદ્ધ શિક્ષણ પણ નથી. કારણ તે શિક્ષણ પદ્ધતિનો હેતુ, બાળકની બુદ્ધિનો વિકાસ કરવવા કરતાં, તેનાં ભેજાંપર જ્ઞાનનો બોજો લાધવાનો દેખાય છે. ભાવનાના વિકાસ તરફ પૂર્ણ દુર્લક્ષ છે; એટલુંજ નહિ, પણ હરઘડીએ વિદ્યાર્થી તથા શિક્ષકના વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો ઉચ્છેદ થવાથી ઇચ્છાશક્તિ અથવા સંકલ્પશક્તિનો વિકાસ થતો નથી. માટે આ પુસ્તક રાષ્ટ્રીય શિક્ષણમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા હેતુથી લખવામાં આવ્યું છે પાઠની સંખ્યા જાણી જોઈને ઓછી રાખવામાં આવી છે.

આ પુસ્તક લખવામાં શ્રી. વાસુદેવ ગોવિંદ આપટે બી. એ. ના રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના વાચન પુસ્તકોનો છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તેમનો તથા લીધેલી કવિતાના કર્તાનો આભાર માનવામાં આવે છે.

ગુજરાતી ભાષામાં જોડણીનો મતભેદ હોવાથી આ પુસ્તકના કેટલાક શબ્દોમાં ફેરફાર માલમ પડશે.

સુરત,
૨૮-૩-૨૩. } એમ. કે. દીક્ષિત.

સાંકળીઉં.

અનુક્રમ નંબર.	પાઠનું નામ.	પાનું.
૧.	ફૂલો.	૧
૨.	પોપટ.	૩
૩.	ઘડિઆળ.	૫
૪.	લાલચથી થતી હાનિ.	૮
૫.	સવારનું વર્ણન. (કવિતા)	૧૧
૬.	મહેમાનની મહેમાની.	૧૨
૭	બર લાડુ.	૧૩
૮.	મૂર્ખ ગધેડુ.	૧૬
૯.	બાળ રામચંદ્રજી.	૧૮
૧૦	નદીનું વર્ણન. (કવિતા)	૨૦
૧૧.	રાજા હરિશ્ચંદ્ર.	૨૧
૧૨.	આંધળો છોકરો અને દેખતો છોકરો.	૨૩
૧૩.	કુહાડી (કવિતા)	૨૬
૧૪.	કોઈએ કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ.	૨૮
૧૫.	હમણાં આવી.	૩૦
૧૬.	ફરીફરીને કામ કરવા વિષે (કવિતા)	૩૩
૧૭	આ બેમાં સારૂ કોણ !	૩૪
૧૮.	નકામો કજીઓ.	૩૬
૧૯.	ઈશ્વરની સ્તુતિ. (કવિતા)	૩૮
૨૦.	કુદરતના નિયમ.	૪૦
૨૧.	ગામ અને શહેર.	૪૩
૨૨.	ઉંદરને. (કવિતા)	૪૫
૨૩.	ખરી શોભા.	૪૬
૨૪.	સ્વદેશ પ્રેમ. (કવિતા)	૪૯

રાષ્ટ્રીય

બીજી ચોપડી.

પાઠ ૧-ફુલો.

આ ગુલાબનું ફુલ જુઓ. કેવું સુંદર દેખાય છે. ગુલાબ જેવાં અનેક જાતનાં બીજાં ફુલો હોય છે. તેનાથી ઝાડ ઘણાં સુશોભિત દેખાય છે.

કેટલાંક ફુલો સફેદ, કેટલાંક પીળાં, કેટલાંક ભૂરાં એ પ્રમાણે જુદા જુદા રંગનાં હોય છે.

જાઈ, જુઈ, ચમેલી, મોગરા, શેવંતી અને ગુલછડીના ફુલનો રંગ સફેદ હોય છે. પારિજાતકનાં

ફુલ ધોળાં હોય છે પણ તેની દાંડી કેસરીઆ રંગની હોય છે. કરેણા તથા ચંપાના ફુલનો રંગ પીળો છે, અને ગાયના ફુલ ભૂરા રંગનાં હોય છે. જાસુસ અને ઝુમખાના ફુલોનો રંગ લાલ હોય છે. તનમનીયાનાં ફુલ પચરંગી હોય છે.

કેટલાંક ફુલની વાસ ઘણી સારી હોય છે; અને કેટલાંકને હોતીજ નથી. છતાં બધાં ફુલોનો દેખાવ ઘણોજ સુંદર હોય છે. તેથીજ ઘણા લોકો ફુલોનો ગોટા બનાવી શોભા માટે ટેબલપર મુકે છે.

મધમાખી, પતંગીયાં વીગેરે બીજાં જીવડાંને ફુલ બહુજ ગમે છે. તેઓ હંમેશાં ફુલ ઝાડની આસપાસજ ઉડ્યાં કરે છે. મધમાખી ફુલ ઉપર બેસી, તેમાંનો રસ ચુસી લઇ, પોતાના મધપૂડામાં લઈ જઈ સંઘરે છે. આ રસ તેજ મધ. તે ગળ્યું હોય છે.

ફુલ જેટલાં માણસને ગમે છે તેટલાંજ દેવતાઓને ગમે છે. તેથીજ પૂજા વખતે આપણે તે દેવતાને ચઢાવીયે છીએ. સુગંધવાળાં ફુલોમાંથી અત્તર નીકળે છે. ઝાડને પહેલાં ફુલ અને પછીથી ફળ લાગે છે.

ફુલ સુગંધિવાળાં રૂડાં રંગે રૂપાળાં
એની મીઠી <u>સુગંધિ</u> કોને ના ગમે.

પાઠ ૨-પોપટ,

જેનામાં જીવ તે પ્રાણી કહેવાય. પાંખવાળાં પ્રાણીઓને પંખી કહે છે. પોપટને પાંખ છે માટે પોપટ પણ પંખી કહેવાય છે. પોપટનો રંગ લીલો હોય છે. કેટલાક પોપટનાં પીછાંમાં બે ત્રણ રંગની છાંટ હોય છે. દેખાવમાં પોપટ ઘણો ખુબસુરત હોય છે.

એની ચાંચ વાંકી અને ટુંકી હોય છે, મજબૂત તથા રંગે લાલ હોય છે. પોપટ જંગલમાં ઉડતા ફરે છે. શેહેરમાં પણ જંગલી પોપટ ઝાડે ઝાડે ઉડી સ્વતંત્ર રહે છે. તે ઝાડે માળા બાંધે છે, અને તેનાં બચ્ચાં વાઘરી લોકો, તેઓ ઉડતાં શીખે, ત્યાર પેહલાં પકડી લાવે છે અને બજારમાં વેચે છે. તે બચ્ચાંને પાંજરામાં પૂરી લોકો પાળે છે. આ પ્રમાણે સ્વતંત્ર જંગલી પોપટ, પરતંત્ર પાળેલો પોપટ બને છે.

જંગલમાં ઝાડનાં ફળ બી ખાઈ પોપટ જીવે છે. પાળેલા પોપટને જમરૂખ, મરચાં, રાંધેલું ધાન પણ ખવડાવે છે.

પાળેલા પોપટને જો કેળવે, તો તે બોલતાં શીખે છે. તે મધુર સીટી પણ વગાડે છે. પોપટ બોલેલું બોલે છે, પણ તે બોલેલું સમજતો નથી. તેથી જે છોકરા સમજ્યા વગર બોલે છે, તેનું ભણતર પોપટીયું કહેવાય છે. એક ગરીબ માણસે પોપટ પાળી તેને "હાજી" બોલતાં શીખવ્યું હતું. શનિવારે હાટમાં તે પોપટ વેચવા ગયો. પોપટ ઘણોજ સુંદર હતો તેથી ઘણા લોકો તેને ખરીદવા આવ્યા. માલીકે તેની કિંમત સો રૂપિયા કહી. એ કિંમત ભારે લાગવાથી લોકો ચાલ્યા ગયા. છેવટે એક શેઠે આવી કિંમત પુછી. માલીકે કહ્યું શેઠ તમો પોપટને પુછો કે એની કિંમત સો રૂપિયા છે? શેઠે પોપટને પૂછયું ત્હારી કિંમત સો રૂપિયા છે? પોપટે મોટેથી કહ્યું "હાજી" શેઠ ઘણા ખુશી થયા અને સો રૂપિયા આપી પોપટ ઘેર લઈ ગયા.

પાઠ-૩ ઘડીઆળ.

ઘડીઆળ એટલે વખત જોવાનું યંત્ર. તેમાં ઘણાં બારીક નાનાં ચક્કર, અને એક કમાન હોય છે. તેને સ્પ્રિંગ કહે છે. એ સ્પ્રિંગને લીધે ઘડીઆળનાં ચક્કરો ફરે છે. આ સ્પ્રિંગ જ્યારે ઢીલી પડી જાય છે ત્યારે ઘડીઆળ ચાલતી અટકી જાય છે. અને તેને કૂંચી આપીયે ત્યારે સ્પ્રિંગ-કમાન પાછી સખત થાય છે, અને ઘડીઆળ ચાલવા માંડે છે; એટલે હળવે હળવે કમાન ઢીલી થવા માંડે છે. તેથીજ નાની ઘડીઆળને રોજરોજ કૂંચી આપવી પડે છે.

ઘડીઆળપર એક સફેદ ચદો બેસાડેલો હોય છે. તેને ડાયલ કહે છે. અને તેના ઉપર કલાક બતાવનારા ચિન્હ હોય છે, તે એવી રીતે કે ૧ એટલે I, ૨ એટલે II, ૩ એટલે III, ૪ને બદલે IV, ૫ને બદલે V, ૬=VI, ૭=VII, ૮ની જગ્યાએ VIII, ૯ને બદલે IX, ૧૦ને બદલે X, ૧૧=XIને ૧૨ ની જગ્યાએ XII. આ પ્રમાણે સરખે અંતરે બાર

કલાક ચિતરેલા હોય છે. ઘડીઆળને એક નાનો અને એક મોટો, એવા બે કાંટા હોય છે. તે આ બારે કલાક ઉપર સરખી રીતે જમણેથી ડાબી તરફ ફરે છે. મોટો કાંટો મિનિટ બતાવે છે માટે તેને મિનિટ કાંટો કહે છે, અને નાનો કાંટો કલાક બતાવે છે માટે તેને કલાક કાંટો કહે છે.

મિનિટ કાંટો એક કલાકમાં, બારે ઘર–કલાક ફરી આવે છે. ત્યારે કલાક કાંટો તેટલાજ વખતમાં માત્ર એકજ ઘર ફરે છે.

કેટલા વાગ્યા તે જોવું હોય તો પહેલાં નાનો કાંટો ક્યાં છે તે જોવું. તે એકાદ આંકડાની થોડો પાછળ હોય તો જાણવું કે હમણાંજ તેટલા વાગશે. આગળ હોય તો જાણવું કે તેટલા વાગી ગયા. ન્હાના કાંટા ઉપરથી ફક્ત કલાક સમજાય; મિનિટ જાણવા માટે મોટો કાંટો ક્યાં છે તે જોવું. મોટો કાંટો જો બરોબર બાર ઉપર હોય તો ન્હાનો કાંટો કોઈ કલાક પર બરાબર હોવોજ જોઇએ. જો III પર હોય તો બરાબર ત્રણજ, IV પર હોય તો ચાર X પર હોય તો દશ વાગ્યા એમ સમજવું. મિનિટ કાંટો બરાબર બાર ઉપર ન હોય, અને જેટલાં ઘર આગળ ચાલ્યો

હોય, તો દરેક દરની પાંચ પાંચ મિનિટને હિસાબે કેટલી મિનિટ ચાલ્યો તે સમજાશે.

કેટલીક ઘડીઆળમાં ત્રીજો કાંટો હોય છે, તેને સેંકડ કાંટો કહે છે. તે સાઠ સેંકડ ફરે, ત્યારે મિનિટ કાંટો એક મિનિટ ચાલે છે, અને મિનિટ કાંટો ૬૦ મિનિટ ફરે ત્યારે કલાક કાંટો એક કલાક ચાલે છે.

ચિત્રમાંની ઘડીઆળ તરફ નજર કરો. તેમાં

નાનો કાંટો X એટલે દશના ચિન્હની આગળ ગયો દેખાય છે. એટલે દશ વાગી ગયા. પણ દશના ઉપર કેટલી મિનિટ થઈ તે કળવું જોઇએ. ચિત્રમાં મિનિટ કાંટો II થી કિંચિત્ આગળ છે એટલે બે ઘર ચાલી ત્રીજા ઘરમાં બીજા કાપા પાસે તે છે. એકેક ઘર પાંચ પાંચ મિનિટનું છે. ત્યારે બે ઘર એટલે દશ મિનિટ થઇ; અને ત્રીજા ઘરના બે કાપા મળી બાર મિનિટ થઇ. આ પ્રમાણે ઘડીઆળ જોતાં શીખવું. એટલે દરેક

વખતે પરાયાને, કેટલા વાગ્યા તે પુછવું પડે નહિ.

કેટલીક ઘડીઆળમાં કેટલા વાગ્યા તે અંધારામાં જોઈ શકાય છે. તે ઘડીઆળના ડાયલને રેડિયમ ડાયલ કહે છે. રેડિયમમાં એવો ગુણ હોય છે કે અંધારામાં પ્રકાશે. ઘડીઆળ જોતાં શીખવું જોઇએ. વખત નકામો ન ગુમાવતાં દરેક મિનિટ સારા કામમાં વાપરવી જોઇએ. તોજ ઘડીઆળનો ઉપયોગ; નહીંતો માત્ર શોભાનીજ વસ્તુ થઈ બેસે.

આપણી મરજીમાં આવે તેવા કલાકના અંક મુકી શકાય. વડોદરા શહેરમાંની એક મોટી ઘડીઆળમાં ગુજરાતી તથા બાળબોધ એ લિપિમાં એકથી બાર સુધી આંકડા લખી કલાક બતાવ્યા છે.

પાઠ ૪-લાલચથી થતી હાનિ.

ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજને દેશલ અને વિશલ નામના બે ભત્રીજા હતા. કેટલાક કારણસર સિદ્ધરાજે તેમને મારી હાંકી કાઢ્યા હતા. તેથી તેઓ પોતાના

મામા રાયખેંગારને ત્યાં જઈ રહ્યા હતા. તે જુના-ગઢમાં રાજ્ય કરતો હતો. સિદ્ધરાજ કેટલીક મુદતથી પોતાના લગ્ન કરવા કન્યાની શોધમાં હતો. તેને તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે જુનાગઢમાં રાણકદેવી નામની કુંભારની ઘણીજ ખુબસુરત કન્યા છે. તે લગ્નના વિચારમાં હતો, ત્યારે તેને ખબર મળી કે રાણકદેવીનાં લગ્ન તો ખેંગાર સાથે થઈ ગયાં છે. આ સાંભળી સિદ્ધરાજ લાલ પીળો થઈ ગયો. અને લશ્કર તૈયાર કરી જુનાગઢને ઘેરો ઘાલ્યો. બાર વરસ સુધી ઘેરો ઘાલી શહેરમાં ઘુસવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા; પણ બધા નિષ્ફળ ગયા. તે વખતે તેના બેઉ ભત્રીજા ત્યાં હતા. તેમને પોતાના કાકાને મળ-વાની ઈચ્છા થઈ, રાતે અંધારામાં છાનામાનાં બહાર નીકળી સિદ્ધરાજને મળ્યા. એ તેને બહુજ હેતથી મળ્યો. અને કહ્યું કે તમે કેટલા મૂર્ખ છો, હું તમને મળવાને ઘણોજ ઉત્સુક હતો; પણ તમે મ્હને મ્હોં પણ બતાવ્યું નહીં. હવે માત્ર તમે એકજ મ્હારૂં કામ કરો, કે જુનાગઢમાં ઘુસી જવાનો રસ્તો તમે મ્હને બતાવો. હું તમને બદલામાં અર્ધું રાજ્ય આપીશ. આથી છોકરાઓને લાલચ લાગી, અને જુનાગઢમાં

પેસવાનો ગુપ્ત રસ્તો બતાવ્યો. સિદ્ધરાજ લશ્કર સાથે શાહેરમાં ઘુસ્યો, મોટી લડાઈ થઈ, અને ખેંગાર લડાઈમાં માર્યો ગયો.

જુનાગઢ જીત્યા પછી સિદ્ધરાજે સરદારોની સભા બોલાવી, અને દેશલ અને વિશલને ફાંસીએ ચઢાવવા આજ્ઞા કીધી. આ હુકમ સાંભળતાંજ બેઉનું લોહી ઉડી ગયું. દેશલ અને વિશલે, ઘણી દીનતાથી કહ્યું કે, તમે તો અર્ધું રાજપાટ આપવા વચન આપ્યું હતું; અને આપ આવો હુકમ કેમ ફરમાવો છો? સિદ્ધરાજે કહ્યું, અરે નિમકહરામ છોકરાઓ! જેણે તમને પાળી પોષી મોટા કીધા, અને તમારો વિશ્વાસ કીધો; તેને તમે માહરે હાથે કતલ કરાવ્યો. હવે હું તમારો ભરોસો કેવી રીતે કરૂં? છોકરાઓએ બહુ આજીજી કરી પણ સિદ્ધરાજે તેમની કતલ કરાવી. ખરી વાત છે કે લાલચુ માણસોની આવીજ દશા થાય છે.

પાઠ ૫–સવારનું વર્ણન,

[રાગ ભૈરવ.]

જાગ મુજ વા'લા બાળ, પંખી વન બોલે. ટેક.
વા'ણું વાયું વીતી રાત, પૂર્વે થયો ઝગઝગાટ;
રંગ દીસે ભાત ભાત, ઝાડ પાન ડોલે.–જાગ.
કૂકરે કૂક કૂકડા, કાકા કરે કાગડા;
મેના પોપટ રૂડા. મોર મધુર બોલે.–જાગ.
ચંદ્ર તેજ ફીકું પડયું, તારા તેજ ઉડી ગયું;
ચોર મોઢું કાળું થયું, ખુણા ખાંચા ખોળે.–જાગ.
ભક્ત જનો ધરે ધ્યાન, ગવૈયાઓ કરે ગાન;
દાતા દીએ રૂડું દાન, મુલ્લાં બાંગ બોલે.–જાગ.
સુરજ તણો ઉદય થયો, રાતનો અંધકાર ગયો;
ભ્રમર ગૂં ગૂં કરી રહ્યો, કમળ પત્ર ખોલે.–જાગ.
તડકો જેમ વધતો જાય, માણસો ઉમંગી થાય;
આકાશે પંખેરૂં ધાય, ઢોર ચારો ખોળે.–જાગ.
ઝાડ વેલી ફળ ને ફૂલ, ધીમે ખીલે નહિ ભૂલ;
ખાવા જાય તાજાં તૂલ, પક્ષી બહુ ટોળે.–જાગ.
ઉઠ વીરા મગન થઈ, પ્રભુ કેરૂં નામ લઈ;
વાંચ પાઠ ધ્યાન દઇ, એમ માત બોલે.–જાગ.

(બીજી ચોપડી.)

પાઠ ૬-મેહેમાનની મેહેમાની.

આજે હમારે ત્યાં વડોદરેથી મહેમાન આવ્યા છે. તે મારા ભાઇના મિત્ર થાય. તેમનું નામ શેઠ નાનુભાઈ છે. તેઓ ચુનાનો વેપાર કરે છે. એ હમારે ત્યાં ત્રણ દિવસ રહેવાના છે. મેમાન આવે તેમની પરોણાચાકરી કરવી, એ દરેક ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. તેથીજ બાએ ગાંધીને ત્યાંથી શેર બદામ, અચ્છેર ચારોળી, પાશેર પસ્તાં, ત્રણ જાયફળ, તોલો જાવંત્રી તથા નવટાંક તજ મંગાવી છે. એક પૈસાના લવંગ તથા એક તોલો કેસર પણ મંગાવ્યાં છે. બીજો બધો મસાલો તો ઘેર છે. ઉજળી સાકર પણ ત્રણ શેર આણી છે.

શાક ત્રણ જાતનાં કરવાનાં છે. ગાંધીને ત્યાંનો સામાન લઈ, કાછીઆની દુકાનેથી એક સારૂં તળ-વાનું શાક લેવાનું કહ્યું છે. ભીંડા, કારેલાં કે ગીલોડાંમાંથી એક, દુધી અથવા ચીભડાં, અને કતારગામની પાપડી લાવવા કહ્યું છે. બધું મળીને દશ શેર શાક લઈ જઇશ. કોળું, ગોવારસીંગ તથા

વેગણ લાવવાની ના કહી છે. શેઠ ધનાઢય છે, મોટા વેપારી છે, એટલે ચાંદીના થાળી વાટકા તથા લોટા પવાલાંમાં જમાડવા પડશે, એમ બા કહેતી હતી. માત્ર ત્રણજ દિવસ રહેવાના છે, એટલે રોજ કંઇને કંઈ સારૂં જમવાનું થશે. હમે એમને ત્યાં ગયા હતા ત્યારે, હમારી બહુજ આગતાસ્વાગતા શેઠે કરી હતી.

પાઠ ૭-બારલાડુ.

અમારા ગામમાં એક લાડુ ભટ્ટ છે; તેને લાડુ ખાવા બહુ ગમે છે. લાડુ ખાવા માટેજ જીવતો હોય એવું તેનું જીવન છે. એને જે દિવસે લાડુ જમવાનું નોતરૂં હોય, તેને આગલે દિવસે તે ઉપવાસ કરે છે. તે ઓછામાં ઓછા બાર લાડુ ઉડાવે છે. એમનું નામ તો પ્રાણલાલ છે. પણ લાડુ ખાવાની મોટી મજલ મારવાની શક્તિથી અમારા શહેરમાં તેને બારલાડુજ કહે છે.

આ નામ એટલું બધું પ્રચલિત થઈ ગયું છે કે, તેનું ખરૂં નામ સહુ વિસરી ગયા છે. તે પોતે પણ પોતાનું ખરૂં નામ વિસરી ગયા છે. બાર લાડુના નામથી બૂમ પાડીએ કે, તે તરતજ જવાબ આપે છે.

તેની આકૃતિ પણ બરાબર ગણપતિ મહારાજના જેવીજ છે. તમને તેની વાતો સાંભળવી ગમશે. અરે નારણ, મંદિરે જઈ બારલાડુને બોલાવી લાવ. એ પોતેજ આવી પહોંચ્યા.

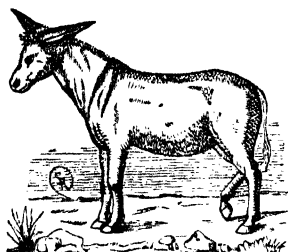
શેઠ—તમારાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા હતી તો તમે જાતેજ આવી પહોંચ્યા.

બારલાડુ—જય થાઓ તમારો. પણ લુખ્ખાં દર્શન કરશો કે નૈવેદ્ય પણ ધરાવશો? ઠાકોરજી પ્રસાદ વિના પ્રસન્ન થતા નથી. હું પણ ભગવાનનું માણસ છું. માટે નગદ માલનું નૈવેદ્ય ધરાવશો. બ્રાહ્મણો તો ધણી સાથે ધીંગાણાં કરે છે. લાડુ, સાટા, જલેબી, મોહનઠાર, દૂધપાક, પેંડા બાસુદી એ નગદી માલ. દાળ, ભાત, શાક, રાઈતાં, શેવ, ગાંઠીયા, ચટણી, કાચરી વીગેરે તો કચરો. એવો કચરો પેટમાં ભરવો આપણને પસંદ નથી.

શેઠ—બારલાડુ, તમને ખબર છે કે, આપણું શરીર જે તત્ત્વોનું બંધાયું છે, તે બધાં તત્ત્વો જે ખોરાકમાંથી મળી શકે, તેવો ખોરાક આપણે લેવો જોઇએ. ઘઉં, બાજરી અને જુવાર જેવાં ધાન્યનું સત્વ, ચોખા જેવા મંડજ પદાર્થનું સત્વ, કઠોળ-માંથી નીકળતું સત્વ, ઘીમાંથી મળતું ચીકણું તત્ત્વ, અને શાકભાજીમાંથી મળતા રસ અને ક્ષાર આપણા રોજનાં જમણમાં આવવાંજ જોઇએ. એ બધાંજ તત્ત્વો શરીરને ન મળે, તો શરીર એક સરખું ખીલે નહિ. તમારૂં જમણ ફક્ત નગદ માલનું હોવાથી, તમારા શરીરના બધા ભાગ સરખી રીતે ખીલ્યા નથી. તમારી હોજરીને તમે કસરત કરાવી કરાવી નકામી ફુલાવી દીધી છે. તમારા દાંત પડી ગયા છે. આપણા ઘરડા વરડાઓએ, દાળ ભાત અને શાકનું જમણ ગોઠવ્યું છે, તે બહુ સારૂં છે. તેમાં બધાં ઉપયોગી તત્ત્વોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તેમાં માફકસર ઘી પણ લેવાય છે. એટલે મને તો એ જમણ ઘણુંજ સારૂં લાગે છે.

પાઠ ૮–મૂર્ખ ગધેડું.

એક ગધેડું ગામનો ઉકરડો સુંઘતું હતું. તેની નજીકમાં થોડાં છોકરાં રમતાં હતાં. તેના લાંબા કાન જોઈ તેને લંબ કર્ણ, એટલે લાંબા કાનવાળું કહી ચિડવતા હતા. તે જોઇને ગધેડાંને માઠું લાગ્યું. તેથી તેણે રાત્રે પોતાના કાન અડધા કપાવી નાંખ્યા; અને હવે છોકરાંઓ મને ચિડવશે નહીં, એમ કરી મનનું સમાધાન થયું માની, તેણે બીજે દિવસે, તે જગ્યાએ ચરવા માંડયું. ગધેડાના અર્ધા કાન કાપેલા જોઈ છોકરાંઓએ તેને અર્ધકર્ણ કહી ચિડવવા શરૂ કર્યું. ત્યારે તેણે પોતાના અર્ધા રહેલા કાન પણ કપાવી સાફ કરી નાંખ્યા. અને મનમાં બોલ્યું, કે હવે મારામાં ખોડ કાઢવાની જગ્યાજ રહી નથી.

જોઉં તો ખરો બાળકો મને કેવી રીતે ચિડવે છે! પણ પારકામાં ખોડ કાઢનારને શું? ગમે તેવી વાત-પરથી તે લોકો તો નામ પાડી દે. તેમાં વળી તોફાની અજ્ઞાન બાળકો! તેઓ તેને 'કાનકટ્ટો' કહી ચિડવવા લાગ્યાં. પછી ગધેડાંએ મોટા શાણપણાની એક યુક્તિ શોધી કાઢી. કાન કાપી નાંખ્યા હતા ખરા પણ, કાનનાં કાણાં દેખાતાં હતાં. તેમાં તેણે એકાદ મરેલા બળદના શિંગડાં લાવી ગોઠવી દીધાં. અને રોફમાંને રોફમાં બાળકો આગળ ફરવા લાગ્યું. ગધેડાં એ જાતે લાંબા લાંબા શિંગડાં ગોઠવી દીધેલાં જોઈ, બાળકોને પુષ્કળ ગમ્મત પડી. અને તેઓ એક એકને કહેવા લાગ્યાં કે, કેવું ખુબસુરત પ્રાણી છે. એનું નામ તમે જાણો છો? એને 'ગધેસીંગ' કહે છે. આમ બોલી બધાં છોકરાં તે ગધેડાંની પાછળ પડ્યાં. ત્યારે તે ગધેડું ઘણુંજ ચિડવાયું, અને ત્યાંથી જવા માંડ્યું. બાળકો પણ હુર્યો હુર્યો કરતાં તેની પાછળ લાગ્યાં. ત્યારે તે ગધેડાંએ તેમના શરીરપર લાતના પ્રહાર કરવા માંડ્યા. તેથી છોકરાંઓ ખૂબ ખિજવાયાં અને પત્થર તથા રોડાં મારીને તેના માથાનાં શિંગડાં ઉથલાવી પાડી નાખ્યાં.

મૂર્ખ લોકો આપણું, નામ પાડશે તેના ભયથી પોતે પોતાના કાન કાપી નાંખ્યા, અને બળદનાં શિંગડાં પહેરવાની મૂર્ખાઈ કીધી; તેટલા બદલ તે ગધેડાંને ભારે શરમ લાગી; પણ તેનો હવે ઉપાય શું?

પાઠ ૯-બાળ રામચંદ્રજી

અયોધ્યા નગરીમાં દશરથ રાજાના મહેલની પાછળ એક બગીચો હતો, ત્યાં એક પુનેમની સાંજે, શ્રીરામને કૌશલ્યામા રમાડતાં હતાં. તે વખતે પૂર્વ

દિશામાંથી ચંદ્રમા પ્રકાશતો હતો. તે જોઈ શ્રીરામે પોતાના કોમળ હાથ ચંદ્રમા તરફ લંબાવ્યા. જાણે તે લેવાની તેમની ઇચ્છા ન થઇ હોય ! પણ કૌશલ્યામા કાંઈ સમજ્યાં નહિ. શ્રીરામ રડવા લાગ્યા. એટલે માતાજી ગભરાયાં. તેમને બહુએ મનાવ્યા. ભાત ભાતનાં રમકડાં આણી આપ્યાં, તરેહ તરેહનાં વાજાં મંગાવી આપ્યાં, ને ઘણુંએ કર્યું, પણ રામજી કાંઇ રોતા રહે નહિ, અને ગુસ્સે થઇને રમકડાં વાજાં બધાંને ફેંકી દીધાં.

આ સાંભળી મહેલની બીજી રાણીઓ, તથા દાસીઓ આવી પહોંચી, પણ કોઈ રામચંદ્રજીને રોતા રાખી શક્યું નહિ. કોઇ કહે કે એ ખિજવાયા છે. કોઇ કહે કે એમના પેટમાં દુઃખે છે. કેટલાકે કાન તપાસી જોયા; અને કોઇ કહે કે હઠપર ચઢયા છે. કૌશલ્યામાએ તેમને ખોળામાં લીધા. ગીત ગાવા માંડયું, પણ રામજી કેમે કર્યાં રહે નહિ.

પછી મહારાજા દશરથ આવ્યા. તેમણે રામજીને છાના રાખવા અનેક યત્ન કર્યા, પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. આખરે મહારાજે થાકી, વડા પ્રધાનને બોલાવી મંગાવ્યા, રામચંદ્રજી ચંદ્રમા

તરફ હાથ ધરી રડતા હતા, ડુસકાં ભરતા હતા. એટલે તે સમજી ગયા કે એમને ચંદ્રમા જોઇએ છે. તેમણે એક દર્પણ મંગાવ્યું, અને રામજીના હાથમાં આપ્યું, અને એવી રીતે પકડાવ્યું, કે તેમાં ચંદ્ર દેખાયો. રામજી તરતજ રોતા બંધ થઈ ગયા; અને હસવા માંડયું. એ જોઈને બધાંને બહુજ આનંદ થયો.

બાગમાં એક નાનું તળાવ હતું. તેમાં પાણી ઘણું નિર્મળ હતું, દાસી જોડે રામચંદ્રજીને તે તળાવના પાણીમાં પણ ચંદ્રમા બતાવ્યો. અને તે ખૂબ ખુશ થયા.

પાઠ ૧૦ મો—નદીનું વર્ણન.

સુંદર સરિતા જુઓ, ભરેલી નિર્મળ નીરે,
ના'નાં મોટાં તરૂ, ઉગેલાં તેને તીરે;
રંગીત ચિત્ર વિચિત્ર, માછલાં ગમ્મત કરતાં,
લીલું લીલું ઘાસ, પશુ કિનારે ચરતાં;
સુંદર શોભા સૌ નગરની, નદીથી નિશ્ચય જાણીએ,
ના'વણુ ધોવણુ જળપાનનું, મોટું સુખ પિછાણીએ.

પાઠ ૧૧—રાજા હરિશ્ચંદ્ર.

ઘણાં વર્ષો ઉપર આપણા દેશમાં હરિશ્ચંદ્ર નામનો રાજા થઈ ગયો. તે અતિશય નીતિમાન હતો, તેથી તેની ખ્યાતિ ઘણી હતી. તેના ગુરૂ વસિષ્ઠ હતા. એક વખત ઇંદ્ર રાજાના દરબારમાં તેણે હરિશ્ચંદ્રની ઘણી સ્તુતિ કરી. આ સાંભળી વિશ્વામિત્ર રૂષિને તેની પરીક્ષા કરવાનું મન થયું. તેથી તે રાજા પાસે ગયો, અને તેના રાજ્યનું દાન લીધું, બ્રાહ્મણને એકાદ વસ્તુ દાનમાં આપી, પછી તેના ઉપર કાંઇ દક્ષિણા આપવી જોઈએ. આખું રાજ્ય આપી દીધા પછી, રાજા પાસે દક્ષિણા આપવાને કાંઇ રહ્યું નહિ. ત્યારે પોતાની રાણી તારામતી, પોતાનો પુત્ર રોહિત, અને છેવટે પોતાની જાત વેચી વિશ્વામિત્રની દક્ષિણાની રકમ પુરી કરી. તારામતી અને રોહિતને કાશીના એક બ્રાહ્મણે, અને હરિશ્ચંદ્રને એક સ્મશાનના ચાંડાળે ખરીદ કીધાં. સ્મશાનમાં જે પ્રેત બાળવામાં

આવે, તેનાપર કર ઉઘરાવાનું કામ હરિશ્ચંદ્રને સોંપ્યું હતું.

તારામતી અને રોહિત, જે બ્રાહ્મણે, તેમને ખરીદ્યાં હતાં, તેને ત્યાં રહેતાં હતાં. રોહિત વાડીમાં ફુલ વિણવા ગયો, ત્યાં તેને સાપ કરડયો, અને તે મરી ગયો. ત્યારે તારામતી પોતાના પુત્રનું મુડદું લઇ અંધારી રાત્રે જંગલમાં શોક કરતી બેઠી હતી. પણ લોકોને એમ લાગ્યું, કે આ દુષ્ટ સ્ત્રી, કોઇ છોકરાને મારી નાંખી માંસ ખાતી બેઠી છે, તેથી તે લોકોએ તારામતીને સ્મશાનમાં લઈજઈ, મારી નાંખવાનું ચાંડાળને કહ્યું. તેણે તે કામ પોતાના નોકર હરિશ્ચંદ્રને સોંપ્યું. પોતાના ધણીની નોકરી ઇમાનથી કરવી જોઇએ, અને તેની આજ્ઞા પાળવી જોઇએ, તેથી હરિશ્ચંદ્ર પોતે પોતાની સ્ત્રીને પણ મારવા તૈયાર થયો. આ પહેલાં વિશ્વામિત્રે, હરિશ્ચંદ્ર, તારામતી, તથા રોહિતને તેમના સત્યની પરીક્ષા કરવાને, એટલી બધી રીતે દમ્યાં હતાં કે, તેનું વર્ણન સાંભળતાંજ આપણાં રૂવે રૂવાં ખડાં થઈ જાય. પણ ત્રણે જણે મુગે મ્હોંયે બધુંએ સહન કર્યું. છેવટે પોતાના શેઠનો હુકમ

પાળવા માટે, પોતાની વહાલી સ્ત્રી, તારામતીને મારવા તૈયાર થયો, ત્યારે વિશ્વામિત્રને પુરી ખાત્રી થઈ કે, આટલો બધો છળ કર્યો, છતાં પણ સત્યથી વેગળો ન ચાલનારો મનુષ્ય-હરિશ્ચંદ્ર જેવો બીજો કોઈ શોધ્યો જડે એમ નથી; તેથી વિશ્વામિત્ર ઋષિ તથા બીજા બધા દેવો બહુ પ્રસન્ન થયા. તેમણે રોહિતને જીવતો કર્યો, અને હરિશ્ચંદ્રને તેનું રાજપાટ પાછું આપ્યું, અને ઉત્તમ આશિર્વાદ દીધા. હરિશ્ચંદ્ર જેવો સત્યપ્રિય, અને વચન પાળનારો રાજા, જે આપણા હિંદુસ્થાન દેશમાં થઈ ગયો, તેને વિષે આપણને કેટલું અભિમાન લાગવું જોઇએ !

પાઠ ૧૨—આંધળો છોકરો અને દેખતો છોકરો.

સદાશિવ અને મદન નામના બે ભાઇઓ હતા. સદાશિવ મદન કરતાં બે વર્ષે મોટો હતો, પણ

બુદ્ધિમાં મંદ હતો. મદન ઉમરે નાનો હતો, પણ બુદ્ધિમાન હતો.

એક દિવસે સાંઝે તેઓ ઘેર આવ્યા, ત્યારે તેના બાપે પૂછ્યું, 'આજે સાંઝે હંમેશની માફક ફરવા ગયા હતા કે'? બેઉએ જવાબ દીધો, 'હાજી ગયા હતા.' બાપે પહેલાં સદાશિવને પૂછ્યું, કે આજે શું જોયું, તે તું કહે.

સદાશિવ, શું કહેવું તેના મોટા વિચારમાં પડયો, કારણ કે તેને કોઈ પણ વસ્તુ ધ્યાન દઈ જોવાની ટેવ નહોતી. જેવો તે ગયો તેવોજ પાછો આવ્યો હતો. તેણે કહ્યું શું કહું ? કહેવા જેવું મને કંઈ દિસેલું નહિ. રોજ જે જોઉં છું તેજ આજે જોયું. તેની મુખમુદ્રા પર કોઈ જાતનો આનંદ, ઉત્સાહ દેખાતાં નહોતાં.

મદનની વાત તેવી નહોતી. તેના મુખ ઉપર આનંદ, ઉત્સાહ ઉછળી રહ્યાં હતાં. સદાશિવને બદલે તે બોલી ઉઠયો, મ્હેં પુષ્કળ સારી વાત જોઈ. ઘરની બહાર પડતાંની સાથે, આપણો કુતરો સુતો હતો. તેણે પૂંછડી હલાવતાં હલાવતાં મારી સામું જોયું, ઉઠી નાચવા લાગ્યો; એટલે હું સમજ્યો કે, ટૉમને મારી સાથે બહાર આવવું છે, અને

બોલતાં આવડતું નથી, છતાં તેના મનના વિચાર માણસને દર્શાવી શકે છે. તેને જોડે લઇને હું બાગમાં ગયો. ઝાડ ઉપર એક પક્ષી બેઠાં બેઠાં પોતાનાં બચ્ચાંનાં મોઢામાં ખાવાનું મુકતું, અને પછી પોતે ખાતું.

આ જોઈ મને બા યાદ આવી, બજારેથી કેરી, કેળાં, સફરજન, દ્રાક્ષ અથવા કોઈ પણ વસ્તુ ઘરમાં આવે, કે બા પહેલાં અમને આપે, અને પછી પોતે ખાય. બાગનો માળી છેક વૃદ્ધ થઈ ગયો છે, છતાં તે ગાતો ગાતો કામ કરતો હતો. ગાવામાં ચિત્ત હોય, ત્યારે કામનો થાક લાગતો નથી, અને તે વાત મારે ગળે ઉતરી. વહાણમાં કે મોટાં કારખાનાંમાં ભારે મોટાં વજન ઉંચકવાનાં હોય છે, ત્યારે મજુરો ગાતાં ગાતાં તે સામાન ચઢાવે છે, તે મેં જોયું છે. બાગમાંથી હું નદીપર ગયો, અને પાળ પર બેઠો, એટલામાં તો એક કાગડાનું ટોળું આવ્યું, અને જોરથી કાવ કાવ કરી મૂકયું; મને સમજ ન પડી, કે આટલા જોરથી કાગડાઓ કેમ બૂમ મારે છે, એટલામાં મેં જોયું કે, એક કાગડાને પત્થર મારી કોઈ છોકરાએ નીચે પાડયો હતો, અને તેના

સંતાપથી બીજા કાગડાઓ ચીસ પાડતા હતા. તે ઉપર થીકાગડા જેવાં હલકાં પક્ષી પણ, પોતાની જાતનાં પ્રાણી વિષે કેટલો પ્રેમ રાખે છે, તેની સમજ મને પડી; અને આપણે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય હોવા છતાં આપણા દેશબંધુ વિષે, આવો પ્રેમ રાખતા નથી. તેથી મારા મનમાં મને શરમ લાગી. પછી હું ખિન્ન થઈ ઘેર પાછો ફર્યો. તથા જે થોડી બીના, મેં આજે જોઈ, તેનાથી આપણને પુષ્કળ શિખવાનું મળે છે; એમ મનનું સમાધાન કર્યા વગર રહેવાયું નહિ.

બાપે મદનને શાબાશિ આપી; અને કહ્યું કે છતી આંખે આંધળા તે આનું નામ. આંધળો છોકરો અને દેખતો છોકરો તે બેમાં આટલો ફેર.

પાઠ ૧૩ મો--કુહાડી.

(ભૂજંગી છંદ)

પિતાની કુહાડી લઈ બાળ નાનો,
બન્યો સાયડો હોય બા'દુર શાણો;

કરે ઘાવ કાપે કંઈ ચીજ ભાળે,
ગયો ખેલતો ગામ ઝાંપે તળાવે.—૧

હલાવ્યું જરા માછલે નીર ત્યાંહી,
નિહાળ્યું કંઇ બાળકે પાણી માંહી;
ડર્યો બાળ દીલે પડી તો કુહાડી,
રડયો તે ઘડી ત્યાં બહુ ચીસ પાડી.—૨

સદા પાણીમાં ઝૂલતાં ને સમાતાં,
સુણી સાદ આવ્યાં ભલાં દેવી માતા;
વદે દેવી લે આ રૂપાની કુહાડી,
કહે બાળ માતા નથી એવી મારી.—૩

બીજી વાર સોનાની લાવી બતાવી,
નહિ એ કહે બાળ માથું હલાવી;
મને તો ગમે મારી સારી કુહાડી,
ભલાં માત દો પાણી માંહેથી કાઢી.—૪

(દોહરો)

દેવીએ કાઢી દીધી, બોલી બાળક સાથ,
સુખ સંપત હોજો તને, મે'ર કરે જગનાથ.

(બીજી ચોપડી.)

પાઠ ૧૪-કોઈએ કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ.

કેશવ નામનો એક છોકરો હતો. તે ઘણો હુશિયાર, રૂપાળો, નિયમસર અભ્યાસ કરનારો, તથા ટાપટિપથી રહેનારો હતો. પણ તેનામાં એક મોટો દુર્ગુણ હતો. બીજાનામાં કંઈને કંઈ ખોટ કાઢી હસતો. એક વખત પોતાના વર્ગના છોકરાને ચીબો કહી તેની ચેષ્ટા કરી. તે બીજો છોકરો શરીરે બળવાન હતો. તેણે ચિડાઈને, કેશવને જોરથી તમાચો લગાવ્યો. તેથી કેશવ માસ્તર પાસે આ તકરાર લઈ ગયો.

માસ્તરે તેમની તકરાર સાંભળી, અને કેશવને કહ્યું કે હું તને શાણો સમજતો હતો; અને તું સારો અભ્યાસ કરી ઉપર નંબર રાખે છે, તે જોઈ મને સંતોષ થતો હતો; પણ બીજાની ખોટ કાઢી, તેને હસી કાઢવાનો તારો સ્વભાવ જોઈ, મને બહુ માઠું લાગે છે. તેં એક છોકરાની ખોડ કાઢી, અને

તેને ચીબો કહ્યો; તેટલા માટે તેણે તને માર્યો; તેણે અન્યાય કર્યો છે, એમ મને લાગતું નથી. તે છોકરો ચીબો હશે, પણ તેમાં તેનો પોતાનો દોષ શું ? ઇશ્વરે તેને નાનું નાક આપ્યું, તેમાં તેનો શો અપરાધ ? ઇશ્વરે તને એકજ આંખ આપી હોત અથવા તને છેક આંધળો બનાવ્યો હોત. તો તેમાં તારી ચૂક છે, એમ તને લાગત કે? તે વખતે બીજા છોકરાઓએ તને આંધળો કહી ચિડવ્યો હોત. તો તને ગુસ્સો લાગ્યો હોત કે નહિ ? અને તારા શરીરમાં જોર હોત, તો તું તે છોકરાને કેવો મારત ? માણસના રૂપમાં કંઈ કમીપણું હોય તો તેમાં આપણી ભૂલ નથી. જે વાત આપણા હાથની નથી, જે પ્રભુની કરણી છે, તેને વાસ્તે હસવું એ માણસનો નહિ, પણ ઇશ્વરનો અપરાધ કર્યા બરોબર છે. બીજાને હસતાં પહેલાં પોતાનામાં કેટલી ખોડ છે તે તો જોવું જોઇએ કે નહિ ? તારા રૂપમાં કાંઈ મણા નથી, તું ખુબસુરતીનું પુતળું છે, એવું તું માને છે ? તારા દેખાવમાં ખોડજ કાઢવી હોય, તો શું અમને ખોડ કાઢતાં આવડતું નથી ? તારા દાંત આગળ આવેલા છે; તારી એક આંખ બીજી આંખ કરતાં નાની

છે; તારૂં મ્હોં લાંબુ છે; આવી ખોડ જેટલી કાઢવી હોય તેટલી કાઢતાં આવડે. તને કોઈ દંતવો કહે, અથવા બીજું કાંઈ નામ પાડે, તો શું તું મુંગો મુંગો બેસી સાંભળી રહેશે? પ્રભુએ જેવું રૂપ આપ્યું તેવું ખરૂં, એમ તું તુરતજ કહેશે. જા! ફરીથી આમ કરીશ નહિ. માસ્તરનું આ ભાષણ સાંભળી, કેશવ શરમાઈને પાછો ગયો.

પાઠ ૧૫–હમણાં આવી.

છગનલાલે એક કુતરી પાળી હતી. તે થોડા દિવસ ઉપરજ વિયાઈ હતી. તારા, તેનાં બચ્ચાં જોડે બહુજ રમતી, તો પણ તે ધરાય નહિ. કુરકુરીયાં પણ બહુજ રમતિયાળ હતાં, તે તારાના શરીર ઉપર ચઢે, તેનું દિલ ચાટે, તેના માથાના વાળ તાણે, આથી તારાને મોટી ગમ્મત લાગતી.

એક વખત તારા કુરકુરીયાં સાથે રમતી હતી, ત્યારે તેની બાએ જમવાને બૂમ પાડી; 'હમણાં

આવી ' કહી બચ્ચાં જોડે રમ્યાંજ કીધું. બે મિનિટ થઈ, ચાર થઈ, દશ થઈ, પણ તારાએ તો રમ્યાંજ કર્યું! તે જમવાનું ભુલી ગઈ. છગનલાલે તથા તેના ભાઇઓએ, થોડોક વખત સુધી તારાની વાટ જોઈ, પણ તે આવી નહિ એટલે આખરે મંડળી જમવા બેઠી.

અહીં તારા બચ્ચાં સાથે રમતી હતી, એટલામાં કુતરી ત્યાંથી થોડે આઘે ગઈ, અને ભસી, બચ્ચાંને બોલાવ્યાં. તરતજ બચ્ચાંઓ રમવાનું છોડી તેની પાછળ ગયાં. તારાએ બહુએ બોલાવ્યાં પણ આવ્યાં નહિ. ત્યારે નિરૂપાય થઈ ઘરમાં જઈ જોય છે તો બધાં જમવા બેસી ગયલાં; તેથી તેને ખોટું લાગ્યું; અને તેણે હાથ પગ અફાળી ધમપછાડ કરવા માંડી. ત્યારે તેની બાએ પૂછ્યું. તારા ધમપછાડ શું કરવા કરે છે? બચ્ચાં સાથે રમવાથી તારૂં પેટ ભરાઈ ગયું હશે, એમ સમજી અમે જમવા બેઠાં, એમાં તને ખોટું શેનું લાગ્યું? તારાએ કહ્યું કે ‘હમણાં આવી’ એમ મેં કહ્યું હતું કે નહિ? બા–હમણાં એટલે કયારે? તારૂં ‘હમણાં’ એટલે અડધો પોણો કલાક, એની મને શી ખબર?

તારાને આનો કાંઈ જવાબ સુઝયો નહીં, તે મૂંગે મોંયે હાથપગ ધોઇને જમવા બેઠી. જમતાં જમતાં બચ્ચાંની વાત કાઢી. તેનાથી બોલાઈ ગયું, કે કુતરીએ બોલાવતાંની વારજ બધાં બચ્ચાં મૂંગા મૂંગા તેની પાછળ ગયાં, મેં તેને પાછાં બોલાવવાની પુષ્કળ ખટપટ કીધી; પણ તે આવ્યાં નહિ. આટલું બોલીને તેણે પોતાની જીભ કરડી. તેને એમ લાગ્યું, કે કુતરીનાં બચ્ચાંએ, મારાં કરતાં વધારે ડહાપણ બતાવ્યું, એમ જરૂર આ લોકો કહેશે. એટલે તે જાતેજ બોલી ઉઠી, 'બા મારાથી ચૂક થઈ ખરી; પણ હું બચ્ચાં પાસે એક પાઠ શીખી છું. હવે ફરીથી મારાથી આવી ચૂક થશે નહિ. તારાનું આવું ડહાપણભરેલું ભાષણ સાંભળી, તેની બા તથા બધાંને બહુ આનંદ થયો.

પાઠ ૧૬-ફરી ફરીને કામ કરવા વિષે.

(દોહરા)

કરતાં જાળ કરોળીઓ, ભોંય પડી ગભરાય;
વણ તૂટેલે તાંતણે, ઉપર ચઢવા જાય.
મે'નત તેણે શરૂ કરી, ઉપર ચઢવા માટ;
પણ પાછો હેઠે પડયો, ફાવ્યો નહિ કો ઘાટ.
એ રીતે મંડયો રહ્યો, ફરી ફરી બે ત્રણ વાર;
પણ તેમાં નહિ ફાવતાં, ફરી થયો તૈયાર.
હિંમત રાખી હોંસથી, ભીડયો છઠ્ઠી વાર;
ધીરજથી જાળે જઈ, પોંચ્યો તે નિર્ધાર.
ફરી ફરીને ખંતથી, યત્ન કર્યો નહિ હોત;
ચગદાઈને પગ તળે, મરી જાત વણ મોત.
એ રીતે જો માણસો, રાખી મનમાં ખંત;
આળસ તજી મે'નત કરે, પામે લાભ અનંત.

(બીજી ચોપડી.)

પાઠ ૧૭—આ બેમાં સારૂં કોણ ?

એક હતો રાજા. લોકો પાસે કર તરીકે નાણું ઉઘરાવી ખજાને ભરપૂર હતો; પણ તે પૈસાનો ઉપયોગ લોકહિતમાં કરવો જોઇએ, તે કરતો નહિ. લોકોને માટે તેણે તળાવ બંધાવ્યાં નહિ, કે કુવા ખોદાવ્યા નહિ. પોતાના મોજશોખમાંજ માત્ર જોઈએ તેટલો પૈસો ઉડાવતો.

એક વર્ષે વરસાદ બીલકુલ પડ્યો નહિ; એટલે ધાન્ય પાક્યું નહિ; અને દુકાળ પડ્યો. લોકોને ખાવાને અનાજ મળે નહિ. નદી, નાળાં, કુવા બધાં સુકાઈ અને કોરાંકટ થઈ ગયાં. લોકોને પીવાનું પાણી સુદ્ધાં મળે નહિ. ત્યારે તે રડતા રડતા રાજા પાસે ગયા અને અમારે માટે ખાવા પીવાની કાંઈ પણ વ્યવસ્થા કરો એવી અરજ કરવા લાગ્યા. ત્યારે રાજાએ તેમને કહ્યું "તમે કેટલા મૂર્ખ છો! વરસાદ આવ્યો નહિ, તેથી અનાજ પાક્યું નહિ તે મને કબુલ છે;

પણ અનાજ નથી તેથી રડવું શું કરવા આવ્યું! ઘી ખાંડ ખાઈને દિવસ કાઢતા કેમ નથી? પીવાનું પાણી નથી એમ કહો છો, ત્યારે તમારી આંખમાંથી આંસુ ક્યાંથી આવે છે?

રાજાના આ ભાષણપરથી તેનામાં કેટલી અક્કલ હતી, અને તેનું મન કેટલું ક્રૂર હતું તે દેખાઇ આવે છે.

તેજ સમયમાં તેજ દેશમાં એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ હતો. તેની પાસે પુષ્કળ ધન હતું. તેથી તેને તથા તેનાં કુટુંબનાં માણસોને ખાવા પીવાનું જોઈએ તેટલું મળતું; પણ એકંદર ગરીબ લોકોની સ્થિતિ જોઈ તેને અતિશય દુઃખ થતું હતું. આ દુઃખથી તે ઘણોજ દયાળુ થઇ ગયો હતો. તે ગરીબ ગુરબાંને રોજ અનાજ વહેંચતો. તે કહેતો કે મેં એકઠો કરેલો પૈસો, હું મરીશ, ત્યારે મારી જોડે આવવાનો નથી. હું મોજમઝામાં તે પૈસો ખરચીશ તો હું એકલો સુખી થઇશ ખરો; પણ બધાજ લોક રડે, અને હું એકલો હસું, એમાં મનુષ્યપણું ક્યાં રહ્યું? તેના કરતાં લોકોમાં

અનાજ વહેંચવામાં એ પૈસા હું ખરચીશ, તો જરૂર સેંકડો મનુષ્યના પ્રાણ બચાવી શકીશ. આથી તે મારૂં નામ લેશે. મરણ પછી પણ પુષ્કળ માણસો જેનું નામ સંભારે તે ખરો માણસ.

હવે છોકરાંઓ કહો, જોઇએ, રાજા અને આ શ્રીમંત માણસ બેમાંથી સારૂં કોણ?

પાઠ ૧૮—નકામો કજીયો.

બે માણસો એક ગામ જતા હતા. ચાલતાં ચાલતાં રસ્તામાં એક બહુ સારી જમીન નજરે પડી. તે જોઇ એક જણ બોલ્યો, આહા! કેવી સરસ જમીન છે! એ જો આપણને મળે તો મઝા આવે! બીજાએ કહ્યું કે સમજ, આ જમીન તને કોઈએ આપી, તો તું એકલોજ તે લેશે, કે મને પણ કંઇ આપશે?

પહેલો માણસ—હું એના બે સરખા હિસ્સા કરીશ. એક તને આપીશ, અને બીજો હું રાખીશ.

બીજો—તું તારા હિસ્સાની જમીનનું શું કરશે?

પહેલો—હું મારા ભાગની જમીનમાં ફૂલનાં ઝાડ વાવીશ, અને સરસ બાગ બનાવીશ. તું શું કરશે?

બીજો—હું મારા ભાગમાં ઘાસ ઉગવા દઇશ, અને ગાય, ભેંસ, બળદ વિગેરે મૂગાં પ્રાણીઓને સુખે ચરવા દઇશ.

પહેલો—હું તને તેમ નહિ કરવા દઉં. તારાં જાનવરો મારા બાગમાં ઘૂસીજઈ મારાં ફૂલ ઝાડની ખરાબી કરે.

બીજો—મારી જમીનમાં હું ફાવે તેમ કરૂં. મને મના કરનારો તું કોણ?

પહેલો—હું કોણ? બતાવું તને હું કોણ તે?

આ પ્રમાણે સહેજ શરૂ થયલું બોલવાનું, આખરે હાથો હાથપર આવ્યું, અને મારામારી શરૂ થઇ. તે વખતે કેટલાક લોકો રસ્તેથી જતા

હતા. તેઓ વચ્ચે પડ્યા, અને મારામારીનું કારણ શું તે પૂછવા માંડ્યું. ત્યારે બેઉ જણાએ પોતપોતાની હકીકત કહી સંભળાવી. આ સાંભળી તે બધાને બહુ હસવું આવ્યું, અને બોલ્યા તમે કેવા ગાંડા માણસો છો. જમીન કોની? તમને આપવા નીકળ્યું કોણ? અમથા લડો છો શું કરવા? નાહકનો જીવને ત્રાસ શું કરવા આપો છો? તેનાં કરતાં એકે પોતાની જમીનમાં સરસ્વતિનું મંદિર બંધાવવું, અને બીજાએ પોતાની વાડીમાંથી રોજ ફૂલ તોડી સરસ્વતિને ચઢાવવાં અને પ્રેમ તથા આનંદથી રહેવું, એવો કરાર કેમ કરતા નથી આવો નકામો કજીયો શું કરવા જોઇએ?

પાઠ ૧૯ મો--ઈશ્વરની સ્તુતિ.

(પ્રભાત)

આપજો આપજો, સારૂં સઘળું મને,
હે પ્રભુ, આજ આખા દિવસમાં;

બાલ ગણી વા'લ મારા ઉપર આણજો,
જેથી હું રહું બધો દિવસ સુખમાં.
આપજો આપજો બુદ્ધિ બહુ આપજો,
રાખજો મારૂં આ શરીર સારૂં;
આપજો આપજો સારી મતિ આપજો,
જેથી હું કામ ન કરૂં નઠારૂં.
આપજો આપજો સદ્‌ગુણો આપજો,
આપજો વળી બહુ શુભ વિચારો;
આપજો આપજો આપની ભક્તિને,
આપજો વળી મને સંગ સારો.
આપજો આપજો મીઠી વાણી મને,
રાખજો મારૂં મન ખુબ રાજી;
સૌનું હું કામ કરૂં એવું બળ આપજો,
સૌની સેવા કરૂં જેથી ઝાઝી.
સૌથી બહુ આપજો આપ પ્રભુની કૃપા,
જેથી મળશે મને જે હું માંગું;
માંગ્યું નથી સારૂં જે તેહ પણ આપજો,
એટલું બોલી હું પાય લાગું.

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર.

પાઠ ૨૦–કુદરતના નિયમ.

ઉનાળાના દિવસ હતા. બપોરનો વખત. ચારે તરફથી ઉનો પવન વાતો હતો. આવે વખતે રમણ ઘરનાં માણસોની નજર ચુકાવી, પોતાના મિત્રો જોડે ગીલ્લીદંડા રમવા ગયો. ગામ બહાર ઉઘાડા મેદાનમાં બે ત્રણ કલાક તેમની રમત ચાલી. તાપમાં દોડવાથી તેનું મોં લાલ થઈ ગયું હતું, અને તરસથી ગળું સુકાઇ ગયું હતું. આથી થોડા સમય રમવાનું બંધ કરી તે પાસેના કુવા ઉપર પાણી પીવા ગયો. કુવાનું પાણી સ્વચ્છ, ઠંડું અને મીઠું હતું. રમણ તે પાણી ગટગટાવી ગયો. ને એટલું તો પીધું કે તેનું પેટ નગારાં જેવું ફૂલ્યું. પછી તેનાથી રમાય નહિ તોપણ સોબતીઓના આગ્રહથી રમ્યા કર્યું. આથી તેના પેટમાં અમળાવા લાગ્યું. તે ઘેર આવ્યો, અને માથું દુઃખે છે કરી સુઈ ગયો. તરતજ તેના શરીરમાં તાવ ભરાયો.

તેની માને આ વાતની ખબર પડી, ત્યારે તેણે તેને ઔષ[illegible] આપ્યું. આથી પેટમાંની કળ નરમ પડી. [illegible] થોડો ઉતર્યો, અને માથું દુઃખતું રહ્યું. ત્યારે તેની માએ તેને પૂછયું 'ભાઇ રમણ, ખરૂં [illegible]. બપોરે, તું તાપમાં કયાં ગયો હતો, અને શું કીધું ? માએ એટલા પ્રેમથી આ પૂછયું, કે રમણથી જૂઠું બોલાયું નહિ. તેણે બધી ખરી હકીકત કહી. હું રમી રમીને થાકી ગયો, મને એટલી તરસ લાગી કે પાસેના કુવે જઈ, પાણી કાઢયું. તે એટલું બધું મીઠું લાગ્યું કે પેટ ભરીને પીધું. મને શી ખબર કે પાણી એટલું ખરાબ છે કે તે પીધા બરોબર પેટમાં દુઃખશે. તેની માએ કહ્યું ' પાણીનું ખોટું નામ ન લઇશ. પાણીની ચૂક નથી તારીજ ભૂલ છે. શરૂઆતમાં તો આટલા તાપમાં તું રમ્યો એ તારી પહેલી ભૂલ. રમીને થાકયા હોઇએ, અને પુષ્કળ તરસ લાગે, ત્યારે મોં પલાળવા પુરતો પાણીનો કોગળો ભરવો; પણ તેમ ન કરતાં તું પેટ ફૂલ્યું તેટલું પાણી ગટગટાવી ગયો એ બીજી ભૂલ; અને પાણીથી પેટ ભરી ફરીથી તરતજ

રમવા મંડયો એ ત્રીજી ચૂક. આ કુદરતે નિર્માણ કરેલા ત્રણ નિયમોનો તેં ભંગ કીધો. તેટલા માટે કુદરતે તને શિક્ષા કીધી છે.

“ બા, પણ આ કુદરતના નિયમ ક્યાં લખ્યા હશે ? જો લખાયા ન હોય, તો અમને બાળકોને શી ખબર પડે ? આ પ્રમાણે રમણે માને કહ્યું. ત્યારે તેણે જવાબ દીધો, બાળક, કુદરતના નિયમ માણસને અનુભવથી સમજાય છે. તેવો અનુભવ ઘરના વડીલ માણસોને, છોકરાં કરતાં વધારે હોય છે. તેથી મોટાં માણસો કહે, તે બાળકો એ સાંભળવું જોઇએ. તેમાં તેમનું કલ્યાણ રહેલું છે. તાપમાં ઘણો વખત હરવું ફરવું નહિ; થાકીને આવ્યા હોઇએ ત્યારે તરસ લાગે તો એકદમ પાણી પીવું નહિ. થોડા વખત પછી થોડું પાણી પીવું, અને ખાઇને તરત, અથવા પાણી પીને તરત રમવું નહિ, એમ હું તને રોજ કહેતી પણ તું કયાં સાંભળે છે ’? હવે તને અનુભવ થયો. હવે તો ડાહ્યો થજે અને પ્રભુના નિયમ પાળજે.

પાઠ ૨૧-ગામ અને શહેર.

શહેર-મારે ત્યાં રહેનારાને હું પુષ્કળ ધન આપી શ્રીમંત કરૂં છું, તેને પાણી લાવવાનો શ્રમ પડે નહિ, માટે પાણીના નળ આણી આપું છું, રસ્તામાં અજવાળું પડે માટે ફાનસ મૂકું છું, રસ્તા સાફ રાખું છું, છતાં લોકો મને ખરાબ ગણે છે. તારે ત્યાં આ બધી બાબત નથી હોતી, છતાં તને લોકો સારૂં કહે છે, એનું કારણ શું ?

ગામ-અરે ભાઈ, તું તેને પુષ્કળ સુખ આપે છે ખરૂં, પણ તેની સાથે તેટલું દુઃખ પણ છે. તારે ત્યાં છાણ માટી પણ લોકોને વેચાતી લેવી પડે છે. તારે ત્યાં બધીજ વસ્તુઓ બજારમાં મોંઘી મળે છે. તારે ત્યાં રહેનારાને ધન પુષ્કળ મળે છે, તેવો ખર્ચ પણ પુષ્કળ કરવો પડે છે.

શહેર-એતો ઠીક, પણ હું તેને નાના પ્રકારની મિઠાઈ, ફળ, શાક ભાજી લાવી આપું છું, છતાં

લોકોના ચહેરા જોવા હોય તો કેટલા ફિક્કા? રોજ લોકો માંદા, અને ગટાગટ ઓસડ પીવાના. તારે ત્યાં તો સુકો રોટલો ખાવાનો; પણ તે કેવા રૂષ્ટ પુષ્ટ અને ગોળમટોળ હોય છે! એનું કારણ શું?

ગામ—અરે! એનું કારણ તો ઉઘાડુંજ છે. જાત જાતના મીઠા તથા મસાલાવાળા તીખા તમતમા પદાર્થ ખાવા, ચાહ પીવી, અને કદી ખુલ્લી સ્વચ્છ હવામાં કસરત કરવી નહિ, આ કારણોથી ખોરાક પચાવવાની માણસની શક્તિ કમી થાય છે. અન્ન પચે નહિ તો શક્તિ ક્યાંથી આવે? પછી જાત જાતના રોગ થાય, અને હાથમાં બાટલી લઇને દાકતરને ઘેર જવું પડે. મારે ત્યાં તૈયાર કરી રાખેલી કંઈ વસ્તુ મળે નહિ. દરેકજ બાબતમાં માણસને શ્રમ કરવો પડે; તેથી તેને આપો આપજ કસરત કરવી પડે. ઘર પણ આઘાં આઘાં અને માણસની વસ્તી પણ ઘણી નહિ. તેથી રાત દિવસ તેને ખુલ્લી સ્વચ્છ હવા મળે તારે ત્યાં રહેનારા લોકોને ખાધેલું પચતું નહોવાથી તેને ખાવાની રૂચિ થતી નથી; ત્યારે ખાસ જમવાના પદાર્થોમાં મસાલો નાંખી રૂચિ લાવવી પડે છે;

પણ તેથી તે પદાથ પચવામાં જડ થવાથી પ્રકૃતિ વધારે બગડે છે. મારે ત્યાં કસરત ઘણી થવાથી, ભૂખ એની મેળે લાગવાથી, લોકોને રોટલો ને મીઠું સારૂં લાગે છે. સિવાય તારે ત્યાં શુદ્ધ, તાજું, અને પાણીના ભેળ વગરનું દૂધ મળતું નથી. ઘીમાં પણ ચરબીની મેળવણી હોય છે. મારે ત્યાં એવી લુચ્ચાઇ ગીરી નથી. જે પદાર્થ મળે, તે તાજો અને શુદ્ધ હોય છે. પછી આવા પદાર્થ રોજ જેને ખાવા મળે, તે સારા રૂષ્ટ પુષ્ટ અને તાજા માજા દેખાય તેમાં શી નવાઈ!

પાઠ ૨૨ મો-ઉંદરને.

(ગઝલ)

ખણીને ખોતરી ખાધું; કર્યું આ ઘર બધું પોલું,
હવે કૈં રહેમ લાવીને; સિધાવો તો ઘણું સારૂં.
ન દીધાં'તાં નિમંત્રણ કૈં, વગર તેડયા ધસી આવ્યા,
હવે સિધાવવા વિનતિ સિધાવી જાવ ઓ મામા!

કરો બસ મારૂ હાવે તો ઘણું વેઠયું હમે હ્રદથી,
વધુના તાર ખેંચાશે ન તો જાશે નકી તૂટી.
ન ઘરનો એક ખુણોયે તમે રાખ્યો સમો સાજો,
હતા કોઠારને ઢગ ધાન્ય તે ચોકખાં કર્યાં સર્વે.
ન મૂકયાં અંગ વસ્ત્રોયે કરડવા તીવ્ર દંતીજી.!
છતાં જાણે પડયું ઓછું કુંકીને દેહયે કરડી!
અરે ભુંડા જરાયે તો હૃદય કે ન્યાયને ધારો.
ન ખોદો ખાવ તેનું તો પ્રભુની બીક કૈં રાખો.
તમારા ત્રાસથી થાકી, હવે તોબા કરૂં બાપુ!
ઉરે કૈં એમ આવે કે મીની માશી જઈ યાચું.
પરન્તુ કાઢતાં બકરૂં ઘુસે જો ઉંટ ડરૂં તેથી.
ઉભયનું હિત વિચારીને સિધાવો છેલ્લી એ વિનતિ.

પાઠ ૨૩-ખરી શોભા.

એક ગરીબ ડોશી હતી. તેનો ધણી મહેનત મજુરી કરી પેટ ભરતો હતો. પછીથી તે પણ

માંદો થયો અને મરી ગયો. ત્યારે તે બાઈની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ થઇ ગઈ. પણ તે ઘણી ડાહી, અને ઉદ્યોગી સ્ત્રી હતી. તે ઝાડનાં સુકાઈ ગયલાં ડાંખળાં એકઠાં કરી ભારી બાંધી વેચતી, અને બે ચાર પૈસા પેદા કરતી. લોક ઘરમાંથી કચરો ફેંકી દેતા, તેમાંથી ખાલી દીવાસળીના ખોખાં, રદ્દી કાગળ, એકઠા કરી, નાનાં છોકરાં માટે રમવાની વસ્તુઓ બનાવતી, અને તેમાંથી મળતા પૈસા ઉપર ગમે તેમ કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી. ત્યાંથી રાજા રોજ ફરવા જાય. તેણે આ બાઇને રોજ આ ઉદ્યોગ કરતાં જોઇ. એક વખત રાજાને, તેની દયા આવી, અને તેણે એક જમીનનો નાનો કટકો, તેને, આપ્યો. ત્યારથી તે બાઇ તે જમીનમાં પુષ્કળ મન ઘાલી કામ કરવા લાગી. તેણે તે જમીનમાં નાનાં ફૂલ ઝાડ રોપ્યાં. લોકો પાસે ફૂલના બીયાં માંગી લાવી તે પણ રોપ્યાં અને નાનો પણ સુંદર બગીચો તૈયાર કર્યો. તે એવો તો સ્વચ્છ રાખતી કે એક સુકી ડાંખળી, કે સુકું પાંદડું પણ તેના બગીચામાં કોઈ જગાએ નજરે પડતું નહિં. રાજા રોજ તે બગીચા પાસે

થઇ ને જાય, તે વેળા આ સર્વ તે ધારી ધારીને જુએ.

એક વખત રાજાના મનમાં આવ્યું, કે આપણે એક મોટો મહેલ બંધાવીએ. તેને વાસ્તે તેનો અધિકારી વર્ગ સારી જગ્યા શોધવા મંડ્યો. તે લોકોએ પેલી ડોશીએ બનાવેલા બગીચાવાળી જગા પસંદ કીધી, અને રાજાને ખબર કરી કે, એક સારી જગા શોધી કાઢી છે. રાજા તે જગા જોવા ગયા. જુએ છે તો પેલી ગરીબ ડોશીના બગીચાની જગા. મેહેલ બાંધવા વાસ્તે, તે જગ્યા ખરેખરજ સુંદર હતી. પણ ત્યાં રાજમહેલ બાંધવો એટલે, આટલા દિવસ મહેનત કરી ડોશીએ બનાવેલો સ્વચ્છ બગીચો તોડી નાંખવો? તેથી રાજાએ કહ્યું, એ જગા નહિ જોઇએ, આપણે પેલી તરફની જગા લઈ શું, ત્યારે અધિકારીઓએ કહ્યું, પણ રાજવાડા પાસે આવો ભિખારી બગીચો શોભવાનો નથી, તેટલા વાસ્તે પણ આપણે તે ભાંગી નાંખવો પડશે! આ સાંભળી રાજા અધિકારીઓ ઉપર ખુબ ગુસ્સે થયો, અને કહ્યું, ‘નહિ’ આ ભાંગવાનો નથી. કારણ, આ બગીચા

તરફ નજર કરે, તો અમારા જેવા આળસુ અને મોજ મઝામાં દિવસ ગાળનારને શરમ લાગે, અને આ ડોસીમા જેવો સતત ઉદ્યોગ કરવો, એમ મનમાં આવે. બાઈના બગીચાને લીધે રાજમહેલની શોભા કમી થશે ખરી; પણ આપણા રાજ્યની શોભા વધશે. રાજાનું કહેવું ખરું હતું. માણસની તેમજ રાજ્યની ખરી શોભા ઉદ્યોગથીજ છે.

પાઠ ૨૪-સ્વદેશ પ્રેમ.

પ્રિયકર હિંદુસ્થાન ! અમારો
પ્રિયકર હિંદુસ્થાન !

એજ સુખોની, સૌભાગ્યોની,
સર્વ ગુણોની ખાણ;
ખરેખર સર્વ ગુણોની ખાણ ! ૧

ચિંતા એની કરૂં સર્વદા, એનું ધરૂં
અભિમાન !
ખરેખર એનું ધરૂં૦ ॥૨

અર્પુ ધનને, અર્પુ મનને અર્પુ મોંઘા પ્રાણ !
ખરેખર અર્પુ મોંઘા પ્રાણ૦ ॥૩

સ્વદેશ સેવા રૂચે ન તે, નર-દેહ
જેવો નિષ્પ્રાણ,
ખરેખર કેવળ તે નિષ્પ્રાણ૦ ॥૪

ક્ષી નહિ તે જાણ, અમારો પ્રિયકર
હિંદુસ્થાન !
અમારો પ્રિયકર હિંદુસ્થાન૦ ॥૫

(મરાઠી ઉપરથી)

